

Posudok na habilitačnú prácu
Mgr. Jana Chromého, Ph.D.,
Protetické v- v češtine

Habilitačná práca Jana Chromého, predkladaná v podobe monografie s názvom *Protetické v- v češtine*, sa zaraďuje do aktuálneho výskumného prúdu variačnej sociolingvistiky, ktorá tradične odvodzuje svoje základné metodologické inšpirácie predovšetkým od fundamentálnych výskumov Wiliama Labova. V týchto súvislostiach však treba hneď na úvod poznamenať, že práca Jana Chromého sa javí ako moderný reprezentant kvantitatívnych výskumov českej sociolingvistiky, reflektujúci najnovšie metodologické postupy a nástroje svetového bádania v tejto oblasti.

Ako je dobre známe, téma práce nie je nová. Otázka stavu používania protetického *v-* v češtine v bežnej komunikácii bola doteraz predmetom celého radu špecifických štúdií alebo sa ňou autori zaoberali ako čiastkovou problematikou v rámci riešenia širšie koncipovaných lingvistických tém. Habilitačná práca Jana Chromého sa v uvedenej spojitosti vyníma tým, že je prvým textom, ktorý sa týmto osobitým jazykovým javom zaoberá v monografickom formáte. Prípadné otázky, ktoré by mohol vyvolávať na prvý pohľad tematicky úzko vymedzený predmet bádania pre takýto formát, autor bezpečne a s rozhľadom rozptyľuje už tým, že zvolený predmet uchopil v celej jeho šírke. Znamená to, že sa sústredil na protetické *v-* nielen zo synchronného, ale aj z diachrónneho hľadiska a zároveň ho skúma ako územne viazaný jav s takým výberom lokalít jeho výskytu, ktorý dáva možnosť usudzovať na aktuálny stav jeho používania z celočeského uhla pohľadu.

Diachrónny rámec podania problematiky protetického *v-* je v habilitačnej práci štruktúrovaný najmä súborom problémových otázok. Ide v prvom rade o dávnejšie položené, tradičné otázky, ktoré však pri riešení tejto témy nebolo možné obísť, teda napr. aké jazykové procesy boli príčinou vzniku protetického *v-*, kedy sa v písaných textoch tento hláskoslovný jav etabloval či kedy začal ustupovať a prečo, no je to aj otázka jeho rozšírenia v slovanských jazykoch. Jan Chromý v tejto časti práce síce neprichádza s výsledkami vlastných výskumov (čo sa, smozrejme, vzhľadom na zameranie jeho výskumu ani neočakávalo) a ani s nejakými zásadne novými zisteniami iných autorov, ale ponúka sumarizujúcu konfrontáciu relevantných poznatkov starších i súčasných výskumov v systematicky zostavenom prehľade. Z toho napr. plynie poukázanie na zhodu viacerých autorov na tom, že protetické *v-* vzniklo v češtine z počiatočného diftongu *uo*. Nejde však len o prehľadnú sumarizáciu názorov na historický vývoj, ale miestami túto argumentačnú metódu dopĺňa vlastnou interpretáciou prezentovaných poznatkov. Napríklad v súvislosti s otázkou konštituovania *v-* vyslovuje predpoklad (i

keď opretý o staršie zistenia), že v skoršom vývinovom štádiu protetické *v-* slúžilo na uľahčenie výslovnosti v čase, keď ešte ráz nebol plne etablovaný.

Historické východisko výskumu stransparentňuje pozoruhodný vývinový jav, ktorý dáva autor dôraznejšie do pozornosti. Ide vlastne o istý jazykovohistorický paradox, spočívajúci v tom, že z hľadiska systémovej distribúcie protetického *v-* prišlo v historickej perspektíve k úplnému obratu. Na jednej strane výskumy zamerané na rozmach používania *v-* v písaných textoch 14. – 16. storočia preukazujú, že táto neetymologická hláska sa pôvodne vyskytovala v najväčšej miere v plnovýznamových bezpredponových slovách a čiastočne v slovách s predponou, no len výnimočne bola zaznamenaná v gramatických slovách. Na druhej strane v protiklade k tomu je podľa súčasných bádání opakujúco zaznamenávaný jej najvyšší výskyt v gramatických slovách, nižší v predponových a najnižší v bezpredponových plnovýznamových slovách. Tento jazykovodistribučný obrat je pozoruhodný z viacerých hľadísk a ponúka sa na riešenie s jemnou dávkou záhadnosti. Na to reagoval aj habilitant, pričom si kladie dve otázky: prečo vznikol pôvodný stav a prečo došlo neskôr k jeho úplnému obráteniu, čo považuje za prekvapujúce, ba priam zarážajúce. Akiste tu možno súhlasiť s jeho vysvetlením pôvodnej distribúcie ako následku spôsobu, akým protetické *v-* vzniklo. Pokiaľ ide o otázku vzniku dnešného, opačného stavu (t. j. že *v-* sa najčastejšie vyskytuje v gramatických slovách), ponúka ako riešenie hypotézu veľmi skorej stigmatizácie protetického *v-*, spojenú s jeho lexikalizáciou v písaných textoch. Toto by predpokladalo, že historické texty neodrážali reálny stav výskytu protetického *v-* podľa systémových kategórií, z čoho by mohlo ďalej vyplývať, že tento stav bol vlastne súčasnému veľmi podobný. Zdá sa, že táto otázka dáva ešte priestor na ďalšiu diskusiu.

Habilitačná práca v nasledujúcej časti prirodzene a plynulo spája historický pohľad na skúmaný jav s poznatkami dialektologického výskumu, ako aj výskumu mestskej reči reprezentovanej obecnou češtinou. Reflektovanie vybraných syntetických prác o českých nárečiach sa ukázalo ako pomerne spoľahlivé východisko na vymedzenie územného rozšírenia neetymologického *v-* v bežne hovorenej češtine s platnosťou aj pre súčasnosť. Súčasťou spomenutých údajov je tiež vytypúvanie lokalít ústupu tohto javu, no často sa pri tom nerozlišuje skutočná miera jeho jazykovoštruktúrneho rozšírenia, na čo autor habilitačnej práce osobitne poukazuje.

Ako vhodné rozvrhnutie látky v predkladanej monografii možno zo synchronnej perspektívy hodnotiť doplnenie údajov výsledkami výskumov obecnej češtiny. Ide pritom o pozoruhodnú komplementaritu, a to tak vecnú, ako aj metodickú (obecná čeština bola skúmaná nielen klasickými dialektologickými, ale aj niektorými sociolingvistickými metódami). Osobitosť tejto komplementarity sa zakladá na tom, že konkrétne miestne nárečie a obecná čeština sú dva odlišné sociálnokomunikačné útvary, ktoré sa navyše líšia aj niektorými osobitými jazykovými znakmi. Pravdou však je, že niektoré teoretické koncepcie zaraďujú tie nárečové javy, ktoré sú totožné s obecnéčeskými, k obecnéčeským, resp. takto ich primárne chápu. Napokon aj Jan Chromý ukázal, že pre potreby zvolenej lingvistickej analýzy výskytu a fungovania vybraného jazykového znaku, ktorý je obom útvarom spoločný, možno produktívne a exaktne sledovať a analyzovať poznatky z oboch výskumných oblastí ako rovnírodé. To je, samozrejme, možné najmä preto, že oba útvary predstavujú bežne hovorenú reč na spoločnom (hoci širšie vymedzenom) území. V jadre

práce habilitant napokon skúmal aktuálny výskyt protetického *v-* výlučne v mestskom prostredí v rámci útvaru, ktorý je klasifikovaný ako obecná čeština.

Ťažiskom habilitačnej práce je sociolingvistický výskum a spracovanie údajov o aktuálnom výskyte protetického *v-* v češtine, a to aplikovaním metód a postupov variačnej sociolingvistiky. Autor sa na túto aplikáciu pripravil metodologicky veľmi dôsledne, neopomenúc pri tom ani podrobný teoretický výklad podstatných rozdielov medzi tradičným dialektologickým a variacionistickým bádáním, ale ani základnú charakteristiku variačnej sociolingvistiky vrátane stanovenia štyroch základných krokov, ktoré predpokladá štandardný variacionistický výskum.

Jadrom vedeckého spracovania sú údaje získané v rámci konkrétneho výskumného projektu s lokalizáciou zberu dát v piatich krajských mestách, ktorý bol realizovaný v rokoch 2013 – 2016. Bádateľský postup, ako aj metodika zberu a vyhodnocovania údajov sú načrtnuté premyslene a so zjavnou precíznosťou. Autor v tejto súvislosti zaujíma kritický postoj voči väčšine starších výskumov synchronného výskytu protetického *v-*. Poukazuje pritom na viaceré problémy predovšetkým metodologického rázu, ktoré nedovoľujú považovať mnohé z týchto výsledkov za dostatočne relevantné na vyvodzovanie zásadnejších záverov. V protiklade k tomu prezentuje a aplikuje sociolingvistické kvantitatívne metódy a postupy, vrátane zmiešaného lineárneho modelu, ktorého použitím sleduje, vďaka zachyteniu viacerých premenných súčasne, elimináciu skreslenia výsledkov postupmi klasickej popisnej štatistiky.

Precíznosť svojho výskumu Jan Chromý demonštruje aj v súvislosti s vyčleňovaním konkrétnych sociálnych a jazykových faktorov ako premenných a s možnosťami ich zmysluplného vyhodnocovania, resp. vyhodnocovania do väčšej hĺbky. Vedecky poctivo tak na základe reálnej výskumnej situácie koriguje rozsah reťazca predpokladaných sociofaktorov (vzdelanie, rodová príslušnosť) i lingvofaktorov (propriálnosť, vypožičanosť, pozícia vnútri slova). Jadrom analýz a interpretácií tak zostali primárne faktory miestny pôvod, rod, veková skupina, resp. prefigovanosť, gramatická povaha, predchádzajúci segment. Z jazykovokomunikačných faktorov daných opozitnými parametrami oficiálnosť/neoficiálnosť, formálnosť/neformálnosť, emotívnosť/nocionálnosť napokon autor využíva neformálnosť, čo jednotne stanovuje už pri definovaní výskumnej vzorky.

Z hľadiska výskumných výsledkov prezentovaných v habilitačnej práci pokladá sám autor za najzávažnejší poznatok skutočnosť, že protetické *v-* ustupuje. Rozhodujúcou indíciou pritom je podstatne nižší výskyt tohto znaku u mladšej generácie oproti staršej generácii v troch českých mestách, resp. podobne nízka miera pri tejto vekovej skupine vo zvyšných dvoch mestách. S uvedenou interpretáciou treba nepochybne súhlasiť. V tejto súvislosti však habilitant uvádza pomerne zaujímavú poznámku o tom, že sú úplne opomínané vidiecke oblasti, kde predpokladá slabšiu či možno aj nulovú tendenciu k ústupu protetického *v-*. Tu, zdá sa, vzniká priestor na ďalšiu, a to akiste aj širšiu diskusiu.

So zásadným poznatkom o ústupe neetymologického *v-* spája autor aj zistenia o jeho stigmatizovanosti a tiež o tom, že nepodstupuje lexikalizáciu v pravom zmysle. Habilitant tu rieši lexikalizáciu z perspektívy *v-* ako systémového jazykového javu (a nie z perspektívy jednotlivých slov) a inovatívne rozlišuje tzv. pravú a nepravú lexikalizáciu, čo mu vzhľadom na lexikalizačné pohyby v súbore slov *o-/vo-* umožnilo formulovať spomínaný poznatok v exaktných súvislostiach. Za povšimnutie však stoja aj menšie

skupiny slov lexikalizované buď na báze štýlového statusu (napr. *obecní zastupitelstvo* – *vobecní pumpa*; *organizovat* – *vorganizovat* (akoby vulgárnejšie); *obchod* ‚výmena výrobkov‘ – *vobchod* ‚miesto predaja‘; *otrávit* ‚usmrtiť jedom‘ – *votrávit* ‚znechutiť‘), alebo pri neprotetizovaných formách ako dôsledok vplyvu fonotaktiky, resp. fonotagmatiky (napr. *ovoce*, *obměna*, *ovzduší*, *obzvlášť*, *obvyklý*).

Záver

Habilitant presvedčivo a inovatívne zvládol náročnú úlohu komplexného opisu protetického *v-* v češtine. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že pri riešení tejto témy pri-niesol do českej lingvistiky nové pohľady, poznatky i metodologický aparát. Žiada sa tiež poznamenať, že habilitačná práca nielen svojím obsahom či vedeckými riešeniami, ale aj prehľadnou štruktúrou a štýlom vedeckého podania bola právom publikovaná ako monografický text. Na základe uvedených skutočností možno naostatok konštatovať, že posudzovaná práca spĺňa i najnáročnejšie požiadavky kladené na tento typ kvalifikačnej práce.

Predkladanú habilitačnú prácu odporúčam na obhajobu a **navrhujem, aby bol Mgr. Janovi Chromému, Ph.D., udelený vedecko-pedagogický titul docent v odbore český jazyk.**

V Nitre dňa 28. 6. 2020

Prof. PaedDr. Lubomír Kralčák, PhD.